

УДК 364.62:616.895.5

Тарас Степанович ВАЙДА,

кандидат педагогічних наук, доцент,

професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін

інституту права та безпеки

Одеського державного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4355-5685>

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРШОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПРИ ВИНИКНЕННІ СТУПОРУ У ПРАВООХОРОНЦІВ-КОМБАТАНТІВ ПІД ЧАС ЇХ УЧАСТІ У БОЙОВИХ ДІЯХ В УМОВАХ ВІЙНИ

Актуальність проблеми. В сучасних умовах російсько-української війни в наближених до лінії фронту регіонах несуть службу 42 000 поліцейських, з яких безпосередньо на лінії зіткнення у боротьбі із державою-агресором перебувають біля 8 тисяч поліцейських-добровольців¹. Під поліцейськими-комбатантами (особами, які воюють) нами розуміються правоохоронці, зокрема, працівники спецпідрозділів поліції «Корд», об'єднаної штурмової бригади Нацполіції «Лють»², тимчасово відкомандировані правоохоронці в прифронтову зону та ін., які беруть участь у бойових діях зі зброєю і виконують значний обсяг поставлених завдань щодо оборони територіальної цілісності України.

Так, основними завданнями підрозділу НПУ «Лють» є: 1) у взаємодії з підрозділами (військовими частинами) ЗСУ, ГУР МОУ, НГУ, ДПСУ, іншими складовими підрозділами сил безпеки і оборони участь з відсічі та стримуванні збройної агресії проти України; 2) проведення ударно-штурмових та ударно-пошукових заходів; 3) ліквідація збройного конфлікту або надзвичайної ситуації; 4) організації та здійснення заходів щодо рятування людей і забезпечення їх безпеки; 5) виконанні завдань територіальної оборони; 6) виявлення, знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів (розмінування територій в разі необхідності); 7) здійснення контрдиверсійних заходів (виявлення та знешкодження диверсійно-розвідувальних сил і незаконних збройних формувань противника); 8) проведення аеророзвідки та вогневого ураження противника на території окупованих населених пунктів; 9) застосування маневру сил і засобів Бригади для завдання одночасних і послідовних вогневих ударів із різних видів озброєння та невідступним переслідуванням противника (окупанта); 10) виявлення позицій ворога; 11) знищення військової техніки та живої сили противника; 12) проведення стабілізаційних та пошуково-фільтраційних заходів

¹ Лисогор І. В Україні станом на зараз є 100 000 поліцейських. З них 8 800 пішли воювати добровольцями. URL: https://lb.ua/society/2026/01/15/717006_ukrayini_stanom_zaraz_ie_100_000.html (дата звернення: 03.03.2026).

² Про утворення територіального органу Національної поліції : постанова Кабінету Міністрів України від 13 січня 2023 р. № 30. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-utvorennya-terytorialnoho-orhanu-natsionalnoi-p-a30> (дата звернення: 03.03.2026).

на звільнених територіях; 13) застосування групової тактики або тактики штурмових груп для здійснення тактичного прориву оборони противника³.

У широкому розумінні комбатанти (*згідно міжнародного права*) – це особи, які входять до складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті (крім медичного і духовного персоналу, про який ідеться у статті 33 Третьої (Женевської) конвенції), тобто вони мають право брати безпосередню участь у воєнних діях [1]. Будь-який комбатант, як це визначено у статті 43 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005), має право брати безпосередню участь у воєнних діях, при потраплянні під владу супротивної сторони є військовополоненим [2].

Термін «комбатант» застосовується під час міжнародного збройного конфлікту й поширюється на особовий склад ополчень і добровільних загонів, якщо вони відповідають таким умовам: 1) знаходяться під командуванням особи, відповідальної за своїх підлеглих; 2) мають закріплену відмітну емблему, яка може бути розпізнана на відстані; 3) відкрито носять зброю; 4) ведуть бойові дії відповідно до законів і звичаїв війни; 5) сюди відносять жителів території, що не була окупована, які при наближенні ворога добровільно взяли за зброю для того, щоб чинити опір військам, що вторглися, але не мали часу самоорганізуватися (якщо вони відкрито носять зброю і дотримуються законів і звичаїв війни) [1; 2].

Варто зазначити, що під час несення служби в бойових умовах поліцейські-комбатанти можуть зазнавати значного фізичного та психоемоційного навантаження – це може проявлятися у появі/зміні різних видів деструктивних психологічних станів (їх відхилень від норми – *уточнено нами*), які можуть тривати короткий час одразу ж після екстремальної події як реакція на небезпечні фактори чи мати наслідком ефект відтермінування (наприклад, ПТСР). У своїх попередніх дослідженнях нами було звернуто увагу на такі аспекти піднятої проблеми, як необхідність формування службово-бойового настрою особового складу підрозділу НПУ як умови ефективності дій правоохоронців в екстремальних умовах [3, с. 13-19], способи та засоби терапії ПТСР поліцейських [4, с. 35-41; 5, с. 183-189.]. У пропонуваному дослідженні розглядується один із видів деструктивних психоемоційних станів поліцейських-комбатантів – ступор.

Результати дослідження. Ступор є одним із видів реакції людини на небезпеку, зокрема, поліцейського-комбатанта, під котрим нами розуміється медичний стан особи за відсутності в неї критичності психічної функції та рівня свідомості, уражена людина майже повністю не реагує на навколишні подразники і відгукується виключно на інтенсивні стимули, зокрема такі як біль. Ознаками ступору можуть бути: 1) різке зниження або

³ Об'єднана штурмова бригада «Лють». URL: <https://dduvs.edu.ua/lyut/> (дата звернення: 03.03.2026).

відсутність довільних рухів та мови; 2) відсутність реакцій на зовнішні подразники (шум, світло, дотик); 3) застигання у певній позі, стан повної нерухомості [6].

В контексті роботи розглянемо поняття першої психологічної допомоги (*далі* – ППД) [7], під котрою розуміємо сукупність заходів загальнолюдської підтримки та надання практичної допомоги (колегами, командирами, штатними психологами, медичним працівниками тощо – *далі рятувальниками*) ближнім особам (поліцейським-комбатантам – *уточнено нами*), які відчують страждання і потребу. У зоні бойових дій (терористичних актів) лікарі екстреної медичної допомоги, працівники сфери психічного здоров'я (штатні психологи підрозділу), які першими прибувають на місце надзвичайної ситуації/катастрофи, підготовлені військовослужбовці та працівники служб швидкого реагування на надзвичайні ситуації й інші фахівці першої лінії реагування повинні зорієнтуватися в ситуації та надати правоохоронцям-комбатантам першу психологічну допомогу.

Перша психологічна допомога поліцейським-комбатантам включає наступні етапи:

1) *встановлення контакту із поліцейським у ненав'язливій і співчутливій манері*, для цього необхідно: назвати себе й описати свою роль; попросити дозволу поговорити; пояснити цілі розмови; запитати про нагальні потреби;

2) *забезпечення безпеки й фізичного комфорту*: впевнитися, що працівник поліції перебуває у фізичній безпеці, допомогти зробити оточення безпечнішим, розпитати про потребу в медикаментах чи інших необхідних засобах (окуляри, милиці та ін.); поінформувати щодо ситуації, пошуково-рятувальних робіт та/або результатів служби підрозділу; запропонувати працівникові поліції забезпечити собі певний фізичний комфорт (щоб зменшити почуття безпорадності, бажано заохотити його подбати про такі чинники, як їжа, захист від вітру або освітлення); запропонуйте різні форми соціального комфорту та допоможіть зв'язатися з колегами по службі [3; 4; 5]; захистити працівника поліції від додаткових травм чи нагадувань про них;

3) *емоційна стабілізація травмованих осіб*: поважати бажання поліцейського побути на самоті, давати йому кілька хвилин, не робити активних спроб втрутитися, спокійно помовчати і залишатися поряд: сказати йому, що ви тут, поблизу, якщо будете потрібні, або повернетесь до нього за кілька хвилин; запропонувати свою підтримку і надати допомогу йому зосередити увагу на конкретних почуттях, думках і досяжних цілях; заручитися потенційною підтримкою родичів/друзів; відверто поговорити про його нагальні проблеми або труднощі; надати інформацію, яка допоможе йому зорієнтуватися в оточенні; попросіть вислухати співрозмовника, дивлячись йому в очі; пояснити, де він знаходиться; поговорити про той аспект ситуації, який знаходиться під контролем, вселяє надію або має позитивний характер; запропонувати робити повільні і глибокі вдихи та видихи; попросити назвати п'ять нейтральних речей, які він може бачити, чути та відчувати;

4) *збирання інформації*: з'ясуйте нагальні потреби та проблеми потерпілих осіб, які потребують вирішення або негайного направлення до спеціалістів: - характер і тяжкість пережитого досвіду; загибель близької людини; тривоги щодо життєвих обставин і загроз після катастрофи; розлука з близькими або тривога про їхню безпеку; фізична хвороба, психічні розлади, потреба в медикаментозному лікуванні; втрати, зазнані в результаті катастрофи; потреби в додаткових допоміжних послугах;

5) *практична допомога потерпілим особам, щоб задовольнити їх нагальні потреби*: уточнити нагальні потреби; обговорити план дій; дієво посприяти поліцейським-комбатантам;

6) *встановлення зв'язку із джерелами соціальної підтримки*: забезпечити зв'язок з основними особами, здатними надати підтримку (родичами тощо); рекомендувати потерпілим особам звертатися за підтримкою до тих, хто зараз є на місці; обговорити способи пошуку та надання підтримки; знайти можливих помічників; пояснити особі, як він може допомогти іншим;

7) *надання інформації щодо стратегії подолання ступору*: розказати особі про види стресових реакцій та їх подолання; побудувати розмову навколо її індивідуальних реакцій; обговорити можливі негативні та позитивні реакції; уникати патологізації реакцій; обговорити негативні та позитивні способи подолання стресових реакцій (зокрема – гніву, пригніченості, порушень сну).

Основний алгоритм надання рятувальником допомоги у випадку перебування її у ступорі полягає у застосуванні таких орієнтовних заходів: 1) підійти до людини, повільно взяти за руку і запросити йти разом з рятувальником. Доцільно використовувати фрази: «Тобі не можна залишатися тут», «Як ти себе почуваєш?», «Тобі потрібна допомога» тощо; 2) зігнути постраждалому пальці на обох руках і притиснути їх до основи долоні; 3) людина, перебуваючи у ступорі, може чути та бачити. Тому варто говорити їй на вухо тихо, повільно та чітко те, що може викликати сильні емоції (краще негативні). Необхідно будь-якими засобами добитися реакції потерпілого, вивести його із заціпеніння [6; 7].

8) *з'єднання правоохоронців із суміжними службами та з установами, які надавали їм послуги до катастрофи, або які необхідні в даний момент*: психіатрична допомога; медична допомога; духовна підтримка; соціальні служби.

Перша психологічна допомога має на меті забезпечити безпеку потерпілої особи, встановити зв'язок із реабілітаційними ресурсами, послабити стресові реакції, допомогти травмованій особі розвинути навички коротко- і довготривалого подолання стресу (ступору) та зміцнити природну психологічну стійкість особи.

Не рекомендується: 1) використовувати психологічний дебрифінг після виникнення потенційно травматичної події; 2) проводити рутинні психологічні консультації після потенційно травматичної події. Найкращим

підходом до надання допомоги людям після отримання ними потенційно травматичного досвіду є практична та емоційна підтримка, заохочення використання адаптивних копінг-стратегій та соціальної підтримки.

Висновки. Провівши аналіз спеціальної літератури з піднятої проблеми щодо надання першої психологічної допомоги поліцейським-комбатантам у стані ступору можемо зробити наступні узагальнення.

1. Вплив небезпечних факторів бойових дій (при несенні служби на блокпостах, проведенні зачистки звільнених територій від окупантів, виявлення диверсійно-розвідувальних груп противника, затримання колаборантів, шпигунів тощо) по-різному сприймаються особами (поліцейськими-комбатантами), які мають різний життєвий досвід, тип нервової системи, життєві установки тощо. Разом з тим деструктивні наслідки потрібно своєчасно виявляти, надавати посильну первинну психологічну допомогу для уникнення загострення в подальшому і уникнення фатальних (суїциди, міжособистісні конфлікти тощо) випадків.

2. Ступором – стан особи, при якому відсутня критичність психічної функції та рівня свідомості, коли уражений майже повністю не реагує і відгукується виключно на інтенсивні стимули, зокрема такі як біль. Обізнаність рятувальника із ознаками ступору може допомогти своєчасно провести першу психологічну допомогу потерпілій особі-комбатанту, допомогти їй уникнути ураження у подальших складних умовах участі у бойових діях.

3. ППД передбачає комплекс заходів як щодо безпосереднього залучення поліцейського-комбатанта до терапевтичного впливу, так і створення навколо нього сприятливого соціального (службового, родинного тощо) оточення для повернення особі віри у власні сили, активної життєвої позиції та оптимістичне майбутнє.

Список бібліографічних посилань

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року (в редакції від 23.02.2023). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 02.03.2026).

2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 02.03.2026)

3. Вайда Т.С. Формування службово-бойового настрою особового складу підрозділу Національної поліції як умова ефективності дій правоохоронців в екстремальних умовах. Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 15 лютого 2018 року). Кривий Ріг, 2018. С. 13-19. URL: http://www.dli.donetsk.ua/index.php?option=com_rokdownloads&view=folder&Itemid=481.

4. Вайда Т.С., Геращенко О.С. Соціалізація військовослужбовців (правоохоронців) з ПТСР після участі у бойових діях (виконання службово-

бойових завдань). *Особистість та суспільство в цифрову еру: психологічний вимір* : матеріали IV міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 червня 2024 року) / за заг. ред. проф. Аракелаяна М.Р. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2024. С. 35-41.

5. Вайда Т.С., Круглик М.І. Соціально-психологічна реабілітація правоохоронців з посттравматичним стресовим розладом: профілактика наслідків його прояву в умовах активного відпочинку. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти і патріотичного виховання персоналу системи МВС України : тези доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 2 квіт. 2021 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2021. С. 183-189.

6. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо надання першої психологічної допомоги та профілактики посттравматичного розладу: Наказ МОЗ України від 03.03.2022 № 405. URL: <https://moz.gov.ua/uk/decrees/nakaz-moz-ukraini-vid-03032022--405-pro-zatverdzhennja-metodichnih-rekomendacij-schodo-etapnosti-nadannja-medichnoi-dopomogi-poranenim-ta-travmovanim> (дата звернення: 07.03.2026).

5. Про затвердження Уніфікованого клінічного протоколу первинної та спеціалізованої медичної допомоги «Гостра реакція на стрес. Посттравматичний стресовий розлад. Порушення адаптації : наказ МОЗ України від 19.07.2024 № 1265. URL: <https://moz.gov.ua/uk/decrees/nakaz-moz-ukrayini-vid-19-07-2024-1265-pro-zatverdzhennya-unifikovanogo-klinichnogo-protokolu-pervinnoi-ta-specializovanoyi-medichnoyi-dopomogi-gostra-reakciya-na-stres-posttravmatichnij-stresovij-rozlad-porushennya-adaptaciyi> (дата звернення: 08.03.2026).

Одержано 14.03.2026

УДК 159.9:378

Віктор Михайлович ВАСИЛЕНКО,

*доктор юридичних наук, професор,
перший проректор Харківського національного
університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9313-861X>*

ЮРИДИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩА ЯКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ

Актуальність дослідження юридичної компетентності майбутніх офіцерів поліції зумовлена докорінними трансформаціями в українському суспільстві та державі. В умовах розбудови правової держави та постійного реформування системи Міністерства внутрішніх справ до особистості поліцейського висуваються якісно нові вимоги. Сьогодні офіцер – це не просто представник силової структури, а сервісно-орієнтований фахівець, який забезпечує правопорядок на засадах партнерства із громадою.